

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ, СПРЯМОВАНІ НА ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

СЕМЕНОГОВ В'ячеслав Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

<https://orcid.org/0000-0002-2596-8961>

УДК 343.98

DOI 10.32782/EP.2022.4.18

У статті підкреслено, що слідчому (дознавачеві) варто упродовж усього процесу досудового розслідування злочинів (кримінальних проступків) вживати заходів із виявлення, нейтралізації та подолання протидії розслідуванню. Обґрунтовано актуальність питання про тактичні прийоми виявлення та подолання протидії розслідуванню під час проведення допиту. Встановлено, що допит – це чітко закріплена кримінальним процесуальним законодавством форма бесіди з допитуваним для отримання від нього важливої для кримінального провадження інформації. Під час проведення допиту можуть застосовуватися тактичні прийоми, спрямовані на здійснення психологічного впливу на особу, в тому числі й для досягнення цілей виховного характеру. З'ясовано, що тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, залежать й від причин перешкоджання здійсненню кримінального провадження. Вказано, що забезпечення подолання протидії розслідування та ефективності проведення допиту залежать від організаційних навиків слідчого (дознавача). Акцентовано, що тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, передусім зводяться до його якісної підготовки. Охарактеризовано особливості підготовчого, робочого та заключного етапів допиту, які дозволяють виявити й усунути протидію розслідуванню. Наголошено, що особливе місце на

заключному етапі допиту відводиться оцінці отриманих показань і їх співставленні з іншими доказами в кримінальному провадженні.

Ключові слова: допит, тактика допиту, тактичний прийом, виявлення та подолання протидії розслідуванню, підготовчий етап, робочий етап, заключний етап, оцінка показань.

Постановка проблеми

Досудове розслідування кримінальних правопорушень є складовою кримінальної процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів і спрямоване на встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню й мають значення для кримінального провадження, та їх підтвердження належними, достатніми, достовірними та допустимими доказами. Проте часто слідчий (дознавач) стикається із протистоянням з боку правопорушника чи інших зацікавлених осіб, яке націлене на перешкоджання, а то й узагалі недопущення, вирішення визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, завдань кримінального провадження. Мова йде про протидію досудовому розслідуванню. У такому разі слідчому (дознавачеві) варто упродовж усього процесу досудового розслідування злочинів (кримінальних проступків) вживати заходів із виявлення, нейтралізації та подолання такої протидії. Зокрема, чимала роль приділяється правильному виборі тактичних прийомів і/

чи їх системи під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Через що актуальним є питання про тактичні прийоми виявлення та подолання протидії розслідуванню під час проведення характерної для всіх без винятку кримінальних проваджень слідчої (розшукової) дії, а саме – допиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій узагалі та допиту зокрема, а також тактичні прийоми, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, в тому числі під час проведення допиту, часто досліджувалися на сторінках фахової навчальної, методичної та наукової літератури багатьма вченими. Наприклад, такими як: В.П. Бахіним, А.Ф. Волобуєвим, В.А. Журавлем, В.О. Коноваловою, П.М. Лепісевичем, В.Л. Ортинським, К.О. Чаплинським, В.Ю. Шепітьком, Р.М. Шехавцовим та іншими. Але, незважаючи на різноманіття наукових поглядів щодо вирішення окресленої проблематики, чимало питань і досі залишаються спірними, неоднозначними, а то й узагалі невирішеними. Тому в цій статті ставимо перед собою наступне **наукове завдання** – виокремити й охарактеризувати тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вирішення поставленого завдання доречно розпочати зі з'ясування сутності й мети допиту як вербальної й інформативної слідчої (розшукової) дії, в ході якої отримується доказова інформація з особистісних джерел. У такий спосіб вдасться наочно продемонструвати взаємозв'язок між тактичними завданнями допиту, слідчими ситуаціями та конкретними тактичними прийомами, спрямованими на виявлення та подолання протидії розслідуванню.

Процесуальні вимоги, які обов'язково повинні бути дотримані в кожному випадку проведення такої слідчої (розшукової) дії як

допит, визначені законодавцем у ст. ст. 104–106, 107, 224–227, 615 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [1]. При цьому дефініція поняття «допит» у кримінальному процесуальному законодавстві відсутня. Сутність і основні риси вказаної слідчої (розшукової) дії як засобу збирання доказової інформації під час досудового розслідування кримінальних проступків і злочинів висвітлюються в наукових працях з галузей криміналістики та кримінального процесу.

Зокрема, І.В. Басиста, С.О. Пришляк зазначають, що допит – це ефективний засіб виховання особи, яку допитують; багатопланова, складна слідча дія, яка охоплює процесуальний, криміналістичний, організаційний, психологічний і етичний аспекти [2, с. 2]. Наведене трактування, на нашу думку, тільки окреслює багатогранність допиту як слідчої (розшукової) дії, проте не розкриває його сутності. Більш того, вдається сумнівним твердження з приводу того, що допит є засобом виховання допитуваного. Це, передусім, чітко закріплена кримінальним процесуальним законодавством форма бесіди з допитуваним для отримання від нього важливої для кримінального провадження інформації. Звісно, під час її проведення можуть застосовуватися тактичні прийоми, спрямовані на здійснення психологічного впливу на особу, в тому числі й для досягнення цілей виховного характеру. Але, виходячи зі змісту ст. 2 КПК України, виховання особи не є завданням кримінального провадження, а тільки одним із способів його вирішення.

Дещо уточненим тлумачення допиту пропонують Н. Максимішин і В. Чернецька. На їх думку, це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у участь у кримінальному провадженні, спрямований на отримання, перевірку, оцінку й використання уповноваженими на це особами доказів та іншої інформації від допитуваного про відомі йому обставини, що мають значення для встановлення дійсності в кримінальному провадженні [3, с. 252; 4, с. 8; 5, с. 284].

У цілому з вказаним твердженням варто погодитися. Проте, вважаємо, доречним його доповнити вказівкою на мету допиту, а саме – отримання не просто доказової інформації, а правдивих показань у мірі обізнаності допитуваного про обставини, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження.

Безсумнівно, допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, з якою стикаються в своїй професійній діяльності слідчі (дознавачі). Без неї не обходиться жодне кримінальне провадження. Тому важливо правильно володіти тактикою проведення будь-якого виду допиту під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Зокрема, особлива увага обов'язково повинна приділятися активному використанню тактичних прийомів, спрямованих на виявлення та подолання протидії розслідуванню. Не дарма, допит, не дивлячись на свою розповсюдженість, залишається однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Бо, як удадо підмічають А.С. Мальгіна, І.М. Горбаньов, «слідчому досить часто протистоїть особа, яка не бажає давати показання або, навпаки, особа надає занадто великий обсяг інформації, серед якого необхідно виокремити лише ту, яка має значення для кримінального провадження» [6, с. 268]. Причому такі дії з боку допитуваного можуть бути як умисними, так і навпаки – несвідомими. Тобто слідчому (дознавачеві) потрібно не просто виявити ознаки, які вказують на можливу протидію розслідуванню під час проведення допиту, а й з'ясувати наявність чи відсутність в особи бажання протидіяти досудовому розслідуванню.

Як відомо, протидіяти розслідуванню кримінальних правопорушень може як правопорушник, так і потерпіла особа чи інша зацікавлена особа. Це вказує на те, що застосовувати прийоми виявлення та подолання протидії розслідуванню слідчий (дознавач) може як під час допиту підозрюваного, так і допиту потерпілого та/чи свідка. При цьому окремі прийоми будуть спільними для будь-яких видів допиту, а інші – відмінними та/чи деталізованими залежно від видової специфіки вказаної слідчої (розшукової) дії

(наприклад, віку допитуваного, його процесуального статусу, наявності кримінального досвіду тощо). Крім того, варто наголосити, що тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, залежать й від причин перешкодження здійсненню кримінального провадження.

Зокрема, Н. Проданець, систематизуючи тактичні прийоми виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб, передусім з'ясовує загальні причини давання неправдивих показань як одного із способу протидії розслідуванню. Вона за допомогою аналізу наукових праць, присвячених проблематиці отримання правдивих свідчень під час допиту, встановлює, що такими причинами, зазвичай, є: у статусі підозрюваного – зацікавленість у наслідках розслідування; у статусі потерпілого – намагання «згладити» картину подій, утаїти суттєві обставини, неналежна роль потерпілого в події; невірне розуміння порядності, честі, товариства, страху помсти з боку підозрюваних чи їхніх родичів, небажання бути викликаними на допит під час досудового провадження, на судових стадіях, співчуття до обвинуваченого, схильність перебільшувати події чи факти, очевидцями яких вони були, схильність до фантазування; намагання приховати свої вчинки, аморальну поведінку, боягузтво [7, с. 112].

Тому, виходячи з вищенаведеного, слідче, що під час допиту слідчому (дознавачеві) потрібно чітко визначити мету та завдання вказаної слідчої (розшукової) дії з урахуванням наявної на конкретному етапі розслідування слідчої ситуації, обрати тактичні прийоми допиту залежно від прогнозованих варіантів поведінки допитуваного тощо. Іншими словами, забезпечення подолання протидії розслідуванню та ефективності проведення допиту залежать від організаційних навиків слідчого (дознавача). Бо, як влучно підкреслює О.В. Пчеліна, способи подолання протидії насамперед зводяться до якісного планування та організації кримінального провадження [8, с. 439].

Щодо тактичних прийомів допиту, спрямованих на виявлення та подолання протидії розслідуванню, зазначимо, що в першу

чергу вони зводяться до якісної підготовки до вказаної слідчої (розшукової) дії, бо від цього напряму залежить її результативність. Мова йде про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; виокремлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування конкретного виду кримінального правопорушення та під час допиту потерпілого, свідка, підозрюваного зокрема; оцінку обстановки досудового розслідування; планування допиту залежно від його виду, цілей і наявної слідчої ситуації; консультування з фахівцями з приводу питань, що потребують спеціальних знань і мають значення для встановлення предмету допиту; залучення спеціалістів до допиту; вирішення питання про використання та підготовку технічних засобів фіксації ходу та результатів допиту; вибір тактичних прийомів установа психологічного контакту з допитуваним, а також тактичних прийомів виявлення та усунення протидії розслідуванню залежно від прогнозованих варіантів поведінки особи на допиті; тощо.

Зокрема, при підготовці до допиту важливо ретельно вивчити особу допитуваного, враховуючи її процесуальний статус, ступінь зацікавленості в ефективності кримінального провадження, поведінку та займану позицію під час проведення інших процесуальних дій у рамках досудового розслідування кримінального правопорушення, наявність кримінального досвіду та/чи конфліктних відносин з іншими учасниками кримінального провадження, ставлення до правоохоронних органів, емоційно-психологічний стан і т. п. Як приклад, одним із способів протидії розслідуванню під час допиту є давання неправдивих показань. При цьому, як зазначає Н. Проданець, основним засобом отримання правдивих показань, а значить і подолання протидії розслідуванню, є ретельно продумана тактика допиту. До останньої висуваються такі дві основні вимоги, а саме – вона повинна бути: 1) ефективною з позиції досягнення мети отримання правдивих показань; 2) правомірною, тобто яка відповідає чинному законодавству. Вчена наголошує на необхідності враховувати психологічні особливості особи, яку допитують, її можливу зацікавленість шляхом ре-

тельного аналізу та врахування її ставлення до обставин, які розслідуються, та взаємовідносин з іншими учасниками процесу [7, с. 113].

На робочому етапі допиту слідчий (дізнавач) здійснює дуже трудомістку роботу, яка полягає у швидкій оцінці фактичної слідчої ситуації й її порівнянні з прогнозованою; виборі одного із запланованого варіантів проведення допиту (окремих тактичних прийомів, тактичних комбінацій чи їх сукупності); налагодженні психологічного контакту з допитуваним; створенні атмосфери довірливих відносин або переконаності в необхідності співпраці з правоохоронними органами; своєчасному орієнтуванні при зміні лінії поведінки допитуваного й застосуванні відповідних тактичних прийомів. Наведене вчергове підкреслює складність допиту, оскільки тактика її проведення, незважаючи на велику кількість науково-методичних напрацювань у цій царині та особистий досвід слідчого (дізнавача), в кожному випадку є індивідуальною, а то й «неповторною». Тому повністю погоджуємося з думкою В.М. Плетенця з приводу того, що варто уникати шаблонності в проведенні допитів, а за необхідності вміти відходити від плану, імпровізувати [9, с. 259]. Проте це не означає, що потрібно нехтувати криміналістичними рекомендаціями щодо тактики допиту та уникати планування як окремих процесуальних дій, так і досудового розслідування взагалі. Мова йде про вироблення навиків швидкого орієнтування в слідчій ситуації, що склалася, й її змінах, а також обрання тактичних прийомів, спрямованих на вирішення поставлених перед слідчим (дізнавачем) завдань і встановлення предмету допиту.

Якщо вести мову про тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, їх варто згрупувати в тактичні прийоми виявлення протидії розслідуванню та тактичні прийоми подолання (усунення) протидії розслідуванню. До першої групи слід віднести стеження за поведінковими рухами допитуваного (жестикуляція, артикуляція, прояви нервувань і переживань), спробами особи ухилитися від прямих відповідей на питан-

ня слідчого (дознавача), заминками між дачею відповідей на поставлені питання, наявністю плутанин у показаннях допитуваного, суперечністю отриманих показів іншими даними, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Друга група окреслених тактичних прийомів допиту представлена вибором черговості допиту, проведенням повторних допитів, неодноразовим задаванням одного й того ж питання упродовж допиту, зміни формулювання одного й того ж питання, постановка уточнюючих питань, зміна темпу допиту, демонстрування доказів, що вказують на неправдивість показань і обізнаність органу досудового розслідування про обставини вчинення кримінального правопорушення, проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб, застосування технічних засобів фіксації допиту, залучення спеціалістів до допиту (психолога, поліграфолога). Також серед тактичних прийомів вказаної групи варто назвати й створення в особи, яку допитують, переконання, яке ґрунтується на фактичних даних (доказах), у марності спроб спотворити обставини розслідуваної події і необхідності дати показання, що відповідають дійсності [7, с. 113]; «використання чинника несподіваності», «непрямої допит», «створення у допитуваного перебільшеного уявлення про обізнаність слідчого» [10, с. 519]; створення напруги, використання конфліктів, у тому числі всередині злочинного угруповання [6, с. 270].

Не менш важливим у тактиці допиту є його заключний етап. При цьому неправильно вказаний етап тактики допиту зводить виключно до оформлення ходу та результатів цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, особливе місце на заключному етапі допиту відводиться оцінці отриманих показань і їх співставленні з іншими доказами в кримінальному провадженні. У цьому контексті доцільно вказати, що авторський колектив підручника з криміналістики за редакцією В.Ю. Шепітька під час вироблення тактичних прийомів допиту роблять акцент на попередній оцінці показань, яка дозволяє виявляти негативні обставини, які в процесі допиту можуть виступати у двох формах: або відсутності в показаннях допи-

туваного тих відомостей, які повинні мати місце, або, навпаки, наявності в показаннях тих відомостей, яких не має бути [3, с. 277]. Разом із тим, у випадку застосування технічних засобів фіксації допиту, після проведення вказаної слідчої (розшукової) дії слідчий (дознавач) з метою оцінки показань і виявлення в них ознак протидії розслідуванню відтворює записи допиту. Це дозволяє проаналізувати реакцію допитуваного на ті чи інші питання слідчого (дознавача), виявити неправдиві показання за мімікою, жестикуляцією, емоційним станом тощо [6, с. 271].

Висновки

Отже, тактичні прийоми допиту, спрямовані на виявлення та подолання протидії розслідуванню, в першу чергу зводяться до якісної підготовки до вказаної слідчої (розшукової) дії; правильного використання навиків швидкого орієнтування в слідчій ситуації допиту й обрання тактичних прийомів, спрямованих на вирішення поставлених перед слідчим (дознавачем) завдань і встановлення предмету допиту; ретельної фіксації ходу і результатів допиту в протоколі та за допомогою технічних засобів, а також оцінки отриманих показань.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Басиста І.В., Пришляк С.О. Особливості допиту неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. Вип. 2. С. 1–8. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsy/02_2008/08bivtsn.pdf.
3. Криміналістика: підручник / В.М. Глібко, В.А. Журавель та ін.; ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2001. 682 с.
4. Максимішин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.
5. Чернецька В. Види судових допитів у кримінальному процесі України. *Підпри-*

емництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 284–288. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.46>.

6. Мальгіна А.С., Горбаньов І.М. Тактичні особливості допиту підозрюваних у створенні терористичної групи чи терористичної організації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 266–272. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.45>.

7. Проданець Н. Система тактичних прийомів виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб. *Публічне право*. 2021. № 2 (42). С. 111–118. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-42-11>.

8. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: монографія. Харків: Вид-во ТОВ «В справі», 2017. 524 с.

9. Плетенець В.М. Теоретичні та практико-методичні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

10. Гула Л.Ф. Використання тактичних прийомів у розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 515–521.

Semenogov V.V.

TACTICAL INTERROGATION TECHNIQUES AIMED AT IDENTIFYING AND OVERCOMING OPPOSITION TO THE INVESTIGATION

In the article has been emphasized that the investigator (investigator) should take measures to identify, neutralize and overcome opposition to the investigation during the entire process

of pre-trial investigation of crimes (criminal misdemeanors). The relevance of the issue of tactical methods of detecting and overcoming opposition to the investigation during the interrogation has been substantiated. It has been established that interrogation is a form of conversation with the interrogated person in order to obtain from him information important for criminal proceedings, clearly established by the criminal procedural law. During the interrogation, tactical techniques aimed at exerting psychological influence on the person may be used, including to achieve educational goals. It has been found that the tactical methods of interrogation, aimed at identifying and overcoming opposition to the investigation, also depend on the reasons for hindering the implementation of criminal proceedings. It has been indicated that ensuring the overcoming of opposition to the investigation and the effectiveness of the interrogation depend on the organizational skills of the investigator (inquirer). It has been emphasized that the tactical methods of interrogation, aimed at identifying and overcoming opposition to the investigation, primarily come down to its quality preparation. The peculiarities of the preparatory, working and final stages of the interrogation, which allow to identify and eliminate opposition to the investigation, have been characterized. It has been emphasized that a special place at the final stage of the interrogation is given to the evaluation of the received statements and their comparison with other evidence in the criminal proceedings.

Keywords: interrogation, interrogation tactics, tactical reception, identifying and overcoming resistance to the investigation, preparatory stage, working stage, final stage, evaluation of testimony.